

Nicholas Tavuchis

MEA CULPA: A SOCIOLOGY OF APOLOGY AND RECONCILIATION

Stanford University Press, Stanford, 1991.

Što je to isprika? Koje su funkcije isprike? Koji su njeni nužni, a koji varijabilni elementi? Na koji način se isprika razlikuje od objašnjavanja, nijekanja i opravdavanja? Kako učimo ispričavati se? Postoji li međuodnos isprike i oprost? Je li u pravu američki satiričar A. Bierce kada kaže da je "isprika zapravo pripremanje terena za buduće grijeha"? To su samo neka od pitanja na koja Nicholas Tavuchis (profesor sociologije na Sveučilištu u Manitobi /Zapadna Kanada/) pokušava odgovoriti u pokušaju da nam približi temu kojoj, iako je svakodnevna, ne pridajemo veće značenje. Iako, naime, ispričavanje rabimo gotovo svakodnevno, vrlo rijetko ga analiziramo. Pitanja koja u pravilu nikada ne postavljamo jesu: kako se dovodimo u situaciju da se nekome ispričavamo, kako vršimo procjenu kada je nužno ispričati se, a kada je dovoljno jednostavno ignorirati i ne spominjati temu koja se odnosi na naš čin?

Nakon što smo prekršili neku normu, mi priznajemo da smo učinili nešto loše, iskazujemo žaljenje i obećavamo da se to neće ponoviti. A tada? Da li je to dovoljno? Da li je to sve? Iako smo se ispričali i dan nam je oprost (ako jest), još uvijek nismo u stanju izbrisati činjenicu da smo počinili nešto zbog čega smo se morali ispričati. Ipak, promislimo li o tome, postajemo svjesni činjenice da je isprika u stanju vratiti međuljudske odnose u "normalu". Kako je to moguće? Kako tri riječi poput: "Žao mi je", uspijevaju postići takav rezultat? Iako autor nastoji sociološki obraditi temu, svjestan je da "isprika" i interakcijski procesi koji je proizvode nužno sadrže i elemente filologije, sociolingvistike, socijalne psihologije, antropologije, filozofije, prava i religije. Opisi su

i primjeri u knjizi, tako, "eklektični" te obuhvaćaju (pored sociološke i srodne literature) i stripove, aforizme, etnografske zapise i druge tiskovne izvore. Tavuchisa zanimaju situacije u kojima (individualno ili kolektivno) činimo ili kazujemo nešto što krši moralni imperativ, vrijeđa nekoga ili dovodi u opasnost naš socijalni status. Nešto što istovremeno nema za posljedicu formalne sankcije (legalnu kaznu). U takvim situacijama, jedini je izlaz - jedina mogućnost "rehabilitacije" i povratka društvene harmonije, - da izjavimo: "Mea Culpa", tvrdi Tavuchis. Čineći to, priznajemo da je krivnja na nama, prihvaćamo odgovornost, izražavamo iskreno žaljenje i obećavamo da se takvo što više neće ponoviti. Međutim, činjenica da ne možemo samo tako popraviti učinjeno vodi nas sljedećim pitanjima:

1. Da li se isprikom stanje stvarno vraća u "normalu"?

2. Da li postoji nešto što bi se moglo nazvati "granicom" do koje se isprika uvažava, odnosno točka iznad koje više nije dovoljno samo ispričati se već je nužno i obešteti oštećenog?

Tavuchis tvrdi da isprika igra važnu ulogu u društvenom životu, posebice na razini organizacije skupina. Budući da organizacijski sustavi i uređenje unutargrupnih odnosa nisu uvijek pisani ili lako uočljivi, oni moraju biti spoznati kroz interakciju te potvrđeni od strane ostalih članova tako što će oni podržavati (ili negirati) radnje novih članova. U ovakvim situacijama "isprika" se javlja kao potreba stalnog prisjećanja tko smo i što smo stvorili, odnosno uočavanja onog što je određenim činom ugroženo. Isprika se može smatrati i oblikom samo-kaznjavanja, jer moramo prepričati i ponovo "preživjeti" naše djelo. Tražeći oprost, nastojimo zadržati naše članstvo u ovoj ili onoj skupini.

Sociološka sistematizacija isprike otkriva nekoliko razina. Prva pretpostavlja međuodnos dviju strana: jedne koja traži ispriku i druge koja traži oprost. Isprika, dakle, nužno pretpostavlja "druću stranu" da bi se uopće mogla realizirati; međuodnos tih dviju strana može biti slučajna ili namjerna,

privremen ili trajan, uspostavljen među strancima ili pak bliskim osobama, itd. Druga razina upućuje na medij ispričavanja. Pismeni je oblik u pravilu inferioran usmenom obliku i, shodno tome, umanjuje šanse za oprost.

Nadalje, postavlja se pitanje što isprika nudi?. Ništa - tvrdi autor - osim samokritike koja izražava žaljenje. Nije li to u suprotnosti s ekonomijskim principom ili koncepcijom društvene razmjene bazirane isključivo na racionalnoj kalkulaciji? Naime, jedna od najbitnijih (i najinteresantnijih, zbog rezultata koje postizemo njome) značajki isprike jest eksplicitno tvrđenje da se ne može pružiti objašnjenje, obrana za čin (akciju) ili izostanak akcije koji je izazvao nezadovoljstvo.

Stoga je začudujuće da se u određenim slučajevima isprika (u kombinaciji s novčanom kaznom ili radnom obvezom) prihvaća kao alternativa zatvorskoj kazni. Tako isprika i oprost igraju važnu ulogu u sudstvu SAD-a; preko 40 gradova i okruga u 20 saveznih država imalo je 1986. godine "Program za pomirenje okrivljenih i oštećenih" (Victim Offender Reconciliation Program).

Iako treba razlikovati neozbiljnu, lakonsku ispriku od one prave i uspješne - koja je, prema autoru, međustavak moralnog silogizma koji započinje s pozivom a završava s oprostom - Tavuchis navodi i primjer nemogućnosti isprike da ponovo uspostavi odnose među ljudima. Govoreći na niraberškom suđenju, A. Speer tako priznaje da je potpuno svjestan činjenice kako su i isprika i oprost nemogući bez obzira na duboko žaljenje koje osjeća.

Kroz cijelu studiju autor aludira na pitanje međuodnosa svjetovne isprike i religijske ispovijedi. Tavuchis smatra da iskrena, autentična isprika ne može biti izražena kao izoliran i nezavisan govorni čin. Isto vrijedi i za izvornu, punu konfesiju, to jest ispovijed sa svom kanonskom i sakramentalnom značajnošću. Ispovijed je, kao i isprika, interakcijski proces koji nema uske, u ovom slučaju samo religijske, odlike, jer ukoliko postoji harmonija vjerskog i svjetovnog u pojedincu, on će biti u stanju funkcionirati u

skladu s normama. Ako prekršimo društvene norme, prisiljeni smo ispričati se, a ako prekršimo religijske norme (ili pravila), tražit ćemo oprost ispovijedajući se. Na taj su način i isprika i ispovijed kritički momenti obuhvatnijeg moralnog sustava. Polazište je isto, samo su "pravila igre" nešto drugačija.

Premda je analiza usmjerena na oblik i značenja isprike u suvremenim društvima Zapada, Tavuchis objašnjava i shvaćanje isprike u drugim kulturama. U tom je kontekstu posebno zanimljiv osvrt na kulturološke aspekte ispričavanja u Japanu, gdje termin *sumanai* istodobno označava i izražavanje zahvalnosti i ispriku. Ispričavajući se, pojedinac, naime, unaprijed izražava zahvalnost za prihvaćanje isprike. Situacija u kojoj oštećena strana odbija dati oprost prema odrednicama japanske kulture može imati krupne posljedice po onoga koji se ispričava. Ovim primjerom Tavuchis naglašava razlike u stupnju strogosti društvenih normi u raznim kulturama te odgovarajuće varijacije u značenju isprike za moralni opstanak pojedinca.

Na samom kraju, možemo reći da se autor u ovom djelu u velikoj mjeri dotiče svakodnevnog ljudskog iskustva u pokušaju da približi teško odredivu ali istovremeno i vitalnu društvenu prisutnost isprike. Teško odredivu zbog nemogućnosti da se isprika kao proces odredi u jednome svima prihvatljivom "kalupu". Vitalnu (i nužnu!) zbog svojih mogućnosti da poremećenu socijalnu harmoniju restaurira u stanje prije negativnih promjena.

Vitimir Lučić